

Odstąpienie od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową zawartej na odległość

Marta Anna Szwarczyńska

Doktorantka w Katedrze Prawa Cywilnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz radca prawny. Specjalizuje się w prawie ubezpieczeń gospodarczych (w szczególności w zakresie kwestii regulacyjnych, świadczenia usług transgranicznych oraz dystrybucji produktów ubezpieczeniowych) oraz prawie ochrony konsumentów. Interesuje się zagadnieniami związanymi z kredytem konsumenckim oraz Fintech.

✉ marta.szwarczyńska@doctoral.uj.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-8849-5447>

Withdrawal from a Distance Contract for Insurance Coverage

The multi-stakeholder nature of group insurance contracts triggers various types of connections between the actors in this legal relationship. This is best illustrated by the contract for insurance coverage, which is a separate agreement transacted between the insured and policyholder, but intrinsically linked with group insurance. The aim of this article is to discuss the selected aspects of contracts for insurance coverage. Particular emphasis is put on the insured's right to withdraw from the contract if it was concluded by means of distance communication. The considerations in this respect include examples deriving from case-law practice, i.e. the decision of the President of the Office of Competition and Consumer Protection No. DDK-2/2014 of 16 October 2014 and the judgment of the Court of Competition and Consumer Protection (SOKiK) of 18 May 2018, reference number Act. XVII AmA 4/15 dismissing an appeal against the above-mentioned decision.

Słowa kluczowe: ubezpieczenia grupowe, odstąpienie od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową, umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową, umowa ubezpieczenia na cudzy rachunek, umowa zawarta na odległość

Key words: group insurance, withdrawal from a contract for insurance coverage, a contract for insurance coverage, contract of insurance concluded for benefit of the third party, distance contract

<https://doi.org/10.32082/fp.v2i52.184>

Mimo swojego dynamicznego rozwoju oraz stosunkowo dużej popularności umowa ubezpieczenia grupowego jest wciąż tą instytucją, która nie doczekała się kompleksowej regulacji prawnej. Choć ustawa o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej z dnia 11 września

2015 r.¹ wprowadziła kilka istotnych przepisów dotyczących ubezpieczeń grupowych, obecny stan prawny trudno uznać za zadowalający.

1 T.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 381., dalej zwana ustawą o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej.

Szczątkowość regulacji prawnych odnoszących się do ubezpieczeń grupowych w połączeniu ze specyficznym układem podmiotowym występującym w obrębie tego stosunku prawnego jest przyczyną wielu wątpliwości interpretacyjnych. Wątpliwości te m.in. dotyczą relacji, jakie zachodzą między ubezpieczającym oraz ubezpieczonym, a także wpływu tych relacji na umowę ubezpieczenia grupowego.

Celem artykułu jest omówienie wybranych aspektów dotyczących umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową – łączącej ubezpieczonego oraz ubezpieczającego – ze szczególnym uwzględnieniem wykonania przez ubezpieczonego prawa do odstąpienia od tej umowy w przypadku, gdy została ona zawarta za pomocą środków porozumiewania się na odległość. Rozważania w tym zakresie zostaną poszerzone o przykłady z praktyki orzeczniczej, tj. decyzję Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (UOKiK) nr DDK-2/2014 z dnia 16 października 2014 r.² oraz wyrok Sądu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (SOKiK) z dnia 18 maja 2018 r., sygn. akt. XVII AmA 4/15, oddalający odwołanie od powyższej decyzji³.

Dalsza analiza zostanie poprzedzona kilkoma uwagami wprowadzającymi dotyczącymi umowy ubezpieczenia grupowego.

1. Charakter prawny umowy ubezpieczenia grupowego

W klasycznym ujęciu stosunek prawny ubezpieczenia charakteryzuje występowanie dwóch podmiotów – ubezpieczyciela oraz ubezpieczającego. Taki wniosek można wyciągnąć z brzmienia art. 805 § 1 Kodeksu cywilnego⁴, zgodnie z którym: „przez umowę ubezpieczenia ubezpieczyciel zobowiązuje się, w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa, spełnić określone świadczenie w razie zajścia przewidzianego w umowie wypadku, a ubezpieczający zobowiązuje się zapłacić składkę”. Możliwe są jednak odstępstwa

od tego modelu. W stosunku prawnym ubezpieczenia może występować więcej podmiotów, które nie są stronami umowy ubezpieczenia⁵, a mimo to są objęte ochroną ubezpieczeniową. Powoduje to, że kto inny jest ubezpieczającym, a kto inny osobą, w której interesie zawiera się ubezpieczenie⁶. W takim przypadku będziemy mieli do czynienia z umową ubezpieczenia grupowego opartą na konstrukcji umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek. Jest to jeden z możliwych wariantów tego ubezpieczenia.

W najnowszym orzecznictwie oraz doktrynie wskazuje się na istnienie odrębnej konstrukcji umowy ubezpieczenia grupowego bazującej na koncepcji umów ramowych (tzw. „rozproszony stosunek umowy ubezpieczenia grupowego”)⁷. W przypadku tej konstrukcji organizatora grupy (np. pracodawcę) oraz ubezpieczyciela łączy umowa ramowa, regulująca zawieranie umów ubezpieczenia przez członków grupy (np. pracowników)⁸. Dopiero w wyniku działań podejmowanych przez ubezpieczyciela lub członka grupy dochodzi do zawarcia umowy, na podstawie której ten ostatni uzyskuje ochronę ubezpieczeniową⁹. Powyższe zagadnienie, z uwagi na ograniczone ramy niniejszego artykułu, może jedynie zostać zasygnalizowane. Dalsze rozważania zostaną ograniczone wyłącznie do umowy ubezpieczenia grupowego zawieranej w formule umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek.

5 A. Wąsiewicz, *Umowa ubezpieczenia i jej charakter prawny* (w:) A. Wąsiewicz (red.), *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej*, Toruń 1994, s. 10.

6 Wyrok Sądu Najwyższego z 25 stycznia 2000 r., sygn. akt I CKN 331/98, LEX nr 56807.

7 M. Fras, *Umowa ubezpieczenia grupowego. Aspekty prawne*, Warszawa 2015; tenże, *O dwóch typach umowy ubezpieczenia grupowego*, „Prawo Asekuracyjne” 2016, nr 3, s. 18; Wyrok Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2018 r., II CSK 222/17, LEX nr 2446838; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 8 stycznia 2015 r., I ACA 762/14, LEX nr 1649332.

8 M. Fras, *Umowa ubezpieczenia grupowego...*, dz. cyt.; tenże, *O dwóch typach umowy ubezpieczenia grupowego*, „Prawo Asekuracyjne” 2016, nr 3, s. 18; Wyrok Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2018 r., II CSK 222/17, LEX nr 2446838; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 8 stycznia 2015 r., I ACA 762/14, LEX nr 1649332.

9 M. Fras, *O dwóch typach umowy ubezpieczenia grupowego*, dz. cyt., s. 18.

2 Decyzja nr DDK-2/2014 z dnia 16.10.2014, DDK-61-16/13/MC, https://decyzje.uokik.gov.pl/bp/dec_dec_nsf/1/BEADF499E6E90197C1257EC6007BA76E?editDocument&act=Decyzja (dostęp 13.11.2019).

3 Wyrok SOKiK z 18 maja 2018 r., XVII AmA 4/15, Lex nr 2545325.

4 Ustawa z 23 kwietnia 1964 r., t.j. Dz.U. 2018, poz. 1025.

Konstrukcję prawną umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek opisuje art. 808 § 1 Kodeksu cywilnego. Z powyższego przepisu wynika, że w przypadku zawarcia umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek mamy do czynienia z występowaniem co najmniej trzech podmiotów w obrębie jednego stosunku prawnego. Poza stronami umowy ubezpieczenia – ubezpieczycielem i ubezpieczającym – pojawia się również osoba trzecia, której interes ubezpieczeniowy zostaje objęty ochroną ubezpieczeniową. Wspomniana osoba trzecia nie jest stroną umowy ubezpieczenia, nie musi nawet wiedzieć o tym, że na jej rzecz została zawarta taka umowa (jedyny wyjątek w tym zakresie wprowadza art. 829 § 2 Kodeksu cywilnego, który uzależnia objęcie ochroną ubezpieczeniową ubezpieczonego w umowie ubezpieczenia na życie zawartej na cudzy rachunek od złożenia przez niego stosownego oświadczenia w tym zakresie).

Pomocne dla wyjaśnienia relacji, jakie zachodzą między podmiotami umowy ubezpieczenia zawartej na cudzy rachunek, jest posłużenie się rozpoznany w nauce prawa odróżnieniem umowy od stosunku prawnego¹⁰. Przykładowo Zbigniew Radwański wskazuje, że: „umowę jako rodzaj czynności prawnej należy odróżnić od stosunku prawnego, który ona kreuje i w koniecznym zakresie wyznacza jego treść”¹¹. Powyższe rozróżnienie wyjaśnia charakter umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek jako źródła stosunków ubezpieczenia obejmujących poszczególnych ubezpieczonych¹² – choć ubezpieczony w umowie ubezpieczenia na cudzy rachunek nie jest stroną umowy ubezpieczenia zawartej na cudzy rachunek, łączy go z ubezpieczycielem prawny stosunek ubezpieczenia wykreowany przez tę umowę. Warto przy tym odnotować, że w umowie ubezpieczenia grupowego (której istotą jest wielopodmiotowość¹³ oraz

możliwość zmiany osób ubezpieczonych w trakcie jej trwania) nie jest jasne, czy mamy do czynienia z jednym stosunkiem ubezpieczenia, w którym występuje wiele podmiotów ochrony ubezpieczeniowej, czy też umowa ta kreuje wiele stosunków prawnych ubezpieczenia, które łączą poszczególnych ubezpieczonych z zakładem ubezpieczeń¹⁴. Za tą drugą koncepcją opowiada się Władysław W. Mogiński¹⁵.

W klasycznym ubezpieczeniu na cudzy rachunek ochrona ubezpieczeniowa jest „dobrodziejstwem udzielanym ubezpieczonemu przez ubezpieczającego”¹⁶. Dobrodziejstwo umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek polega na tym, że obowiązek zapłaty składki ubezpieczeniowej ciąży z mocy prawa wyłącznie na ubezpieczającym, i tylko do niego zakład ubezpieczeń może kierować roszczenie o jej zapłatę (stanowi o tym bezwzględnie obowiązujący art. 808 § 2 Kodeksu cywilnego)¹⁷. Nie wyklucza to jednak możliwości zobowiązania się przez ubezpieczonego wobec ubezpieczającego do finansowania kosztu składki ubezpieczeniowej (np. w ramach umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową), na co zezwala art. 18 ust. 1 Ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej¹⁸.

2. Umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową

Szczególny układ podmiotowy charakteryzujący umowę ubezpieczenia grupowego powoduje występowanie różnego rodzaju powiązań między uczest-

10 W.W. Mogiński, *Ubezpieczenia grupowe w kontekście regulacji prawnej* (w:) E. Kowalewski (red.), *Ubezpieczenia grupowe na życie a prawo zamówień publicznych*, Toruń 2010, s. 66.
11 Z. Radwański, *Teoria umów*, Warszawa 1997, s. 63, cyt. za: W.W. Mogiński, *Ubezpieczenia grupowe w kontekście regulacji prawnej*, dz. cyt., s. 66.
12 W.W. Mogiński, *Ubezpieczenia grupowe w kontekście regulacji prawnej*, dz. cyt., s. 66.
13 M. Frasz, *Umowa ubezpieczenia grupowego...*, dz. cyt.

14 W.W. Mogiński, *Ubezpieczenia grupowe w kontekście regulacji prawnej*, dz. cyt., s. 64–65.

15 Tamże.

16 A.M. Kubiak, *Umowa ubezpieczenia na rzecz osoby trzeciej i na cudzy rachunek*, Bydgoszcz 2008, s. 51; M. Orlicki, *Założenia reformy regulacji prawnej ubezpieczeń na cudzy rachunek i ubezpieczeń służących zabezpieczeniu wierzycielności*, „Prawo Asekuracyjne” 2013, nr 1, s. 4.

17 A.M. Kubiak, *Umowa ubezpieczenia...*, dz. cyt., s. 51; M. Orlicki, *Założenia reformy regulacji...*, „Prawo Asekuracyjne” 2013, nr 1, s. 4.

18 Co ciekawe, w judykaturze francuskiej przyjęto, że po stronie ubezpieczonego może istnieć obowiązek regulowania składki na rzecz ubezpieczyciela, jeśli zostanie przez niego wyraźnie zaakceptowany. Tak M. Frasz, *Umowa ubezpieczenia grupowego...*, dz. cyt.

nikami tego stosunku prawnego¹⁹. Najlepszym tego przykładem jest występująca w praktyce obrotu umowa dotycząca objęcia ochroną ubezpieczeniową. Do jej zawarcia może dojść m.in. wówczas, gdy objęcie ubezpieczonego ochroną nie jest sprzężone z żadnym stosunkiem prawnym łączącym ubezpieczającego oraz ubezpieczonego²⁰.

Umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową należy do kategorii umów nienazwanych²¹, co oznacza, że

Orlickiego umowa między ubezpieczającym oraz ubezpieczonym powinna obejmować m.in.²³:

- zobowiązanie ubezpieczającego do zawarcia umowy ubezpieczenia, na mocy której ubezpieczony będzie mógł korzystać z ochrony ubezpieczeniowej o ściśle określonych parametrach, albo jeżeli umowa taka została zawarta już wcześniej, doprowadzenie do objęcia go ochroną udzielaną przez ubezpieczyciela,

Szczególny układ podmiotowy charakteryzujący umowę ubezpieczenia grupowego powoduje występowanie różnego rodzaju powiązań między uczestnikami tego stosunku prawnego. Najlepszym tego przykładem jest występująca w praktyce obrotu umowa dotycząca objęcia ochroną ubezpieczeniową.

jej treść może być ukształtowana przez strony co do zasady w sposób dowolny, z uwzględnieniem ograniczeń wynikających z art. 353¹ Kodeksu cywilnego. Z reguły umowa ta ma charakter niesformalizowany – często zawierana jest ustnie, a precyzyjne odtworzenie jej treści może być utrudnione²². Zdaniem Marcina

19 Zdaniem M. Szczepańskiej relacja łącząca ubezpieczonego z ubezpieczającym może mieć charakter stosunku faktycznego. Zob. M. Szczepańska, *Uwagi dotyczące charakteru stosunku łączącego ubezpieczającego z ubezpieczonymi w ubezpieczeniu grupowym* (w:) E. Bagińska i in. (red.), *O dobre prawo dla ubezpieczeń. Księga jubileuszowa Profesora Eugeniusza Kowalewskiego*, Toruń 2019, s. 285–289.

20 M. Gumularz, *Umowa ubezpieczenia na cudzy rachunek – pozycja prawna konsumenta (ubezpieczonego)*, „Radca Prawny” 2013, nr 138, s. 12.

21 M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia. Art. 805–834 KC. Komentarz*, Warszawa 2016, komentarz do art. 808 Kodeksu cywilnego, dostęp Legalis z dnia 18 stycznia 2019 r.

22 M. Orlicki, *Pozycja prawna banku w ubezpieczeniach bancassurance*, „Prawo Asekuracyjne” 2008, nr 2, s. 68–69.

- zasady finansowania składki ubezpieczeniowej przez ubezpieczonego, jeśli ma on ponosić ekonomiczny ciężar składki ubezpieczeniowej,
- obowiązek refundacji ubezpieczonemu finansowanej przez niego składki w zakresie odpowiadającym czasowi niewykorzystanej ochrony ubezpieczeniowej (obecnie obowiązujące regulacje przewidują, że uprawniony do żądania zwrotu składki od ubezpieczyciela jest wyłącznie ubezpieczający i to niezależnie od tego, kto jest rzeczywistym „płatnikiem” składki ubezpieczeniowej).

W praktyce istnieje wiele możliwych formuł tego stosunku prawnego²⁴ i są one różnie klasyfikowane. Niektórzy autorzy uważają, że umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową w większości przypadków odpowiada ustawowej konstrukcji zlecenia w rozu-

23 Tamże.

24 M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia...*, dz. cyt., komentarz do art. 808 Kodeksu cywilnego, dostęp Legalis z dnia 18 stycznia 2019 r.

mieniu art. 734 Kodeksu cywilnego²⁵. Konstrukcja umowy zlecenia wyraża się w tym, że przyjmujący zlecenie zobowiązuje się do dokonania określonej czynności prawnej dla dającego zlecenie²⁶. Zdaniem Marcina Krajewskiego w przypadku umowy o objęcie

przez produkt niebezpieczny³⁰. Prawo do wycofania się przez konsumenta z transakcji w ściśle określonym terminie w prawie polskim w drodze odstąpienia jest kluczową dla prawa konsumenckiego instytucją³¹. Funkcją tego uprawnienia jest m.in. przywrócenie

Według niektórych umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową jest umową dotyczącą świadczenia usług finansowych.

ochroną ubezpieczeniową czynnością tą jest zawarcie umowy ubezpieczenia na rachunek ubezpieczonego, względnie zobowiązanie ubezpieczającego do zapewnienia ochrony z umowy ubezpieczenia, która została już zawarta²⁷. Autor ten proponuje, aby obowiązek refundacji przez ubezpieczonego kosztów zapłaconej składki ująć w ramach wynikającego z art. 742 Kodeksu cywilnego obowiązku dającego zlecenie zwrócenia zleceniobiorcy wydatków, które ten poczynił w celu należytego wykonania zlecenia²⁸.

Według innych poglądów umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową jest umową dotyczącą świadczenia usług finansowych²⁹. Taką kwalifikację prawną przyjął również Prezes UOKiK w wspomnianej na wstępie decyzji z dnia 16 października 2014 r., sygn. DDK 2/1014, w której uznał, że jeden z banków dopuścił się naruszenia zbiorowych interesów konsumentów, m.in. przez nieuznawanie prawa ubezpieczonych (konsumentów) do odstąpienia w terminie 30 dni od umowy dotyczącej ubezpieczenia zawartej na odległość na zasadach określonych w art. 16c ust. 2 w związku z art. 16c ust. 1 ustawy z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną

równych szans konsumentowi w podejmowaniu decyzji przy zawieraniu umowy z profesjonalistą³². Zgodnie z art. 16 ust. 1c w związku z art. 16 ust. 2c ustawy z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów – konsument, który zawarł na odległość umowę dotyczącą czynności ubezpieczeniowych, może od niej odstąpić bez podania przyczyn, składając oświadczenie na piśmie, w terminie 30 dni od dnia zawarcia umowy lub od dnia potwierdzenia informacji, o którym mowa w 16b ust. 3 tej ustawy, jeżeli jest to termin późniejszy. Na podstawie komentowanej regulacji konsument uzyskuje prawo odstąpienia z uwagi na zawarcie umowy z przedsiębiorcą w warunkach nietypowych, tj. na odległość. Jak zauważa T. Czech: „przyznając konsumentowi uprawnienie do wycofania się z transakcji, ustawodawca uwzględnił uwarunkowania psychologiczne, w jakich działa osoba fizyczna, w tym ograniczoną racjonalność podejmowanych decyzji oraz niekom-

25 Tamże.

26 Tamże.

27 Tamże.

28 Tamże.

29 M. Gumularz, *Umowa ubezpieczenia na cudzy rachunek...*, dz. cyt., s. 15.

30 T.j. Dz.U. 2012, poz. 1225., dalej zwana ustawą o ochronie niektórych praw konsumentów.

31 E. Łętowska, *Ochrona niektórych praw konsumenta*, Warszawa 2001, s. 32; E. Łętowska, *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2004, s. 36; G. Tracz, *Sposoby jednostronnej rezygnacji z zobowiązań umownych*, Warszawa 2007, rozdział IV: Pozostałe rodzaje uprawnienia do odstąpienia – umowne i konsumenckie prawo odstąpienia.

32 Z. Radwański, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2004, s. 198; K. Riesenhuber, *Europaeisches Vertragsrecht*, Berlin 2003, s. 164.

pletność posiadanych informacji w momencie zawierania umowy³³.

3. Decyzja Prezesa UOKiK³⁴

Choć przewołane orzeczenie dotyczy poprzedniego stanu prawnego, to z uwagi na podobieństwo art. 16c ust. 2 w związku z art. 16c ust. 1 ustawy o ochronie niektórych praw konsumentów do art. 40 ust. 2 w związku z art. 40 ust. 1 obecnie obowiązującej ustawy z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta³⁵ zagadnienia w nim poruszane nie tracą na aktualności. Oba przepisy stanowią transpozycję tej samej dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2002/65 z dnia 23 września 2002 r. dotyczącej sprzedaży konsumentom usług finansowych na odległość do polskiego porządku prawnego³⁶. Z uwagi na nieznaczne różnice w treści obu przepisów (które zasadniczo nie wpływają na modyfikację wynikających z nich norm prawnych³⁷) dalsze wywody prawne będą prowadzone z uwzględnieniem obecnie obowiązującej regulacji.

Rozstrzygana sprawa miała swoje źródło w umowie zawieranej między bankiem i zakładem ubezpieczeń w ramach tzw. współpracy bankowo-ubezpieczeniowej (*bancassurance*)³⁸. Współpraca ta polega na oferowaniu

ubezpieczeń na podstawie różnych konstrukcji prawnych, przy wykorzystaniu infrastruktury sprzedażowej banku³⁹. Przykładowo bank może występować jako pośrednik przy zawarciu umowy ubezpieczenia (agent ubezpieczeniowy), której stronami są klient banku i zakład ubezpieczeń⁴⁰. Natomiast w innym możliwym wariantcie bank może być stroną umowy ubezpieczenia grupowego, na mocy której klienci banku – po spełnieniu określonych warunków – obejmowani są przez zakład ubezpieczeń ochroną ubezpieczeniową⁴¹.

W analizowanej sprawie Prezes UOKiK po pierwsze uznał, że forma współpracy między bankiem a zakładem ubezpieczeń przybrała tę drugą postać, tj. formę umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek. Po drugie Prezes UOKiK ustalił, że w czasie rozmów telefonicznych bank, będący jednocześnie ubezpieczającym, zawierał ze swoimi klientami umowę, której treścią było, z jednej strony, zgłoszenie konsumenta do ochrony ubezpieczeniowej świadczonej przez ubezpieczyciela i opłacanie za niego składek zgodnie z art. 808 § 2 Kodeksu cywilnego, a z drugiej strony pobieranie co miesiąc przez bank określonej kwoty z rachunku bankowego konsumenta przeznaczonej na zapłatę składki ubezpieczeniowej na rzecz ubezpieczyciela (zatem w rzeczywistości to ubezpieczony ponosił ekonomiczny ciężar składki ubezpieczeniowej).

W ocenie Prezesa UOKiK zawarte w ten sposób umowy między bankiem a ubezpieczonymi dotyczyły czynności ubezpieczeniowych (skoro ich przedmiotem było zgłoszenie przez bank danego klienta do ubezpieczenia i opłacanie za niego składek ubezpieczeniowych), co w konsekwencji oznaczałoby, że w stosunku do tych umów zastosowanie miałyby przepisy rozdziału 2a ustawy o ochronie niektórych praw konsumentów

33 T. Czech, *Prawa konsumenta. Komentarz*, Warszawa 2017, Komentarz do art. 40 ustawy o prawach konsumenta, dostęp LEX z dnia 5 lutego 2019 r.; M. Loos, *Rights of withdrawal* (w:) G. Howells, R. Schulze (red.), *Modernising and harmonising consumer contract law*, München 2009, s. 245; R. Schulze, J. Morgan, *The right of withdrawal* (w:) G. Dannemann, S. Vogenhauer (red.), *The common European sales law in context. Interactions with English and German law*, Oxford 2013, s. 294–340.

34 Komentowana decyzja zostanie omówiona jedynie w zakresie zarzutu odnoszącego się do nieuznawania prawa ubezpieczonych (konsumentów) do odstąpienia w terminie 30 dni od umowy dotyczącej ubezpieczenia zawartej na odległość.

35 T.j. Dz.U. 2019, poz. 134., dalej zwana ustawą o prawach konsumenta.

36 Dz.Urz.U.E. L z 9.10.2002 r. Nr 271, s. 16 ze zm., dalej zwana dyrektywą 2002/65.

37 B. Kaczmarek-Templin, P. Stec, D. Szostek (red.), *Ustawa o prawach konsumenta. Kodeks cywilny (wyciąg). Komentarz*, Warszawa 2014, Komentarz do art. 40 ustawy o prawach konsumenta, dostęp Legalis z dnia 11 kwietnia 2019 roku.

38 *Podstawowe problemy bancassurance w Polsce. Raport Rzecznika Ubezpieczonych z dnia 13 grudnia 2007 r.*, <https://>

rf.gov.pl/files/108__40__Raport_bancassurance.pdf (dostęp 13.11.2019); Wyrok Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2018 r., II CSK 222/17, LEX nr 2446838.

39 *Podstawowe problemy bancassurance w Polsce...*, dz. cyt.; Wyrok Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2018 r., II CSK 222/17, LEX nr 2446838.

40 *Podstawowe problemy bancassurance w Polsce...*, dz. cyt.; Wyrok Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2018 r., II CSK 222/17, LEX nr 2446838.

41 *Podstawowe problemy bancassurance w Polsce...*, dz. cyt.; Wyrok Sądu Najwyższego z 12 stycznia 2018 r., II CSK 222/17, LEX nr 2446838.

(obecnie przepisy rozdziału 5 Ustawy o prawach konsumenta), w tym przepisy tego rozdziału odnośnie do odstąpienia od umów dotyczących usług finansowych zawieranych na odległość.

Tak sformułowana ocena może budzić wątpliwości, zwłaszcza co do kwalifikacji prawnej zawieranych przez bank umów jako umów dotyczących czynności ubezpieczeniowych. Trudno zgodzić się z tezą, że umowa, której treścią jest zobowiązanie polegające na zgłoszeniu do objęcia ochroną ubezpieczeniową w zamian za zobowiązanie do ponoszenia rzeczywistego ciężaru ekonomicznego składek, polega na świadczeniu usługi ubezpieczeniowej czy jakiegokolwiek innej usługi finansowej.

Zgodnie z art. 4 ust. 2 ustawy o prawach konsumenta: „przepisów ustawy nie stosuje się do umów dotyczących usług finansowych, w szczególności takich jak: czynności bankowe, umowy kredytu konsumenckiego, czynności ubezpieczeniowe, umowy nabycia lub odkupienia jednostek uczestnictwa funduszu inwestycyjnego otwartego albo specjalistycznego funduszu inwestycyjnego otwartego i nabycia lub objęcia certyfikatów inwestycyjnych funduszu inwestycyjnego zamkniętego, usługi płatnicze – z wyjątkiem umów dotyczących usług finansowych zawieranych na odległość, do których stosuje się przepisy rozdziałów 1 i 5”.

Choć wyliczenie zawarte w powyższym przepisie nie jest wyczerpujące, to mając na względzie zasadę konstruowania przepisów stanowiących katalogi niezamknięte, polegającą na określaniu w przepisie definiującym elementów najbardziej podstawowych i najczęściej spotykanych – jest ono istotną wskazówką w zakresie interpretacji pojęcia „umów dotyczących usług finansowych”. Brzmienie przywołanego przepisu jest zresztą pochodną szerokiej definicji usług finansowych, które zawiera dyrektywa 2002/65. Zgodnie z art. 2 pkt a) dyrektywy 2002/65 usługami finansowymi są wszelkie usługi o charakterze bankowym, kredytowym, ubezpieczeniowym, emerytalnym, inwestycyjnym lub płatniczym. Objęcie ochroną ubezpieczeniową nie stanowi żadnej z tych usług.

Odnosząc się do kwalifikacji prawnej, którą przyjął Prezes UOKiK w komentowanej decyzji, należy zauważyć, że ustawodawca krajowy nie zdecydował się na wprowadzenie autonomicznej definicji czynności ubezpieczeniowych do ustawy o prawach konsu-

menta⁴² (podobna sytuacja występuje w odniesieniu do pojęcia czynności bankowych czy usług płatniczych). Ponieważ jednak pojęcie czynności ubezpieczeniowych jest rozpoznane zarówno na gruncie obecnie obowiązującej ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej, jak i poprzednio obowiązującej ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o działalności ubezpieczeniowej⁴³, która obowiązywała w dacie wydania decyzji – względy wykładni systemowej przemawiają za tym, aby terminy te interpretować jednakowo⁴⁴.

Pojęcie czynności ubezpieczeniowych nie zostało zdefiniowane w żadnym z wyżej wymienionych aktów prawnych. Ustawodawca posłużył się tym terminem m.in. w art. 3 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej (obecnie jest to art. 4 ust. 1 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej), który stanowi, że: „przez działalność ubezpieczeniową rozumie się wykonywanie czynności ubezpieczeniowych związanych z oferowaniem i udzielaniem ochrony na wypadek ryzyka wystąpienia skutków zdarzeń losowych”. Z brzmienia powyższego przepisu wynika, że pojęcie „czynności ubezpieczeniowych” zostało ściśle powiązane ze świadczeniem ochrony ubezpieczeniowej, a więc działalnością, którą mogą wykonywać w Polsce wyłącznie zakłady ubezpieczeń w ramach zawartych umów ubezpieczenia. Kolejne ustępy art. 4 ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej doprecyzowują, jak należy rozumieć pojęcie czynności ubezpieczeniowych.

Na marginesie trzeba zauważyć, że o ile użycie przez ustawodawcę sformułowania „czynności bankowe” na oznaczenie usług bankowych w ustawie o prawach konsumenta jest zrozumiałe, o tyle posłużenie się zwrotem „czynności ubezpieczeniowych” w kontekście usług finansowych świadczonych przez zakład ubezpieczeń należy uznać za wyjątkowo

42 Ustawodawca nie uczynił tego również w poprzednio obowiązującej ustawie o ochronie niektórych praw konsumentów.

43 T.j. Dz.U. 2015, poz. 1206., dalej zwana ustawą o działalności ubezpieczeniowej.

44 Podobny wniosek wysuwa M. Gumularz, *Umowa ubezpieczenia na cudzy rachunek...*, dz. cyt., s. 14. Autor ten wskazuje jednak, że konieczne jest wzięcie pod uwagę również innych wartości, i ostatecznie dochodzi do konkluzji, które są odmienne od tych zaprezentowanych w niniejszym artykule.

nietrafione. Na gruncie ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe⁴⁵ czynnościami bankowymi są tylko te czynności prawne, w których bank oferuje i świadczy swoim klientom określoną usługę finan-

prawny umowy gwarancji ubezpieczeniowej nie jest jasny na tle czynności ubezpieczeniowych⁴⁷. Bez wątplenia umowa gwarancji ubezpieczeniowej jest usługą finansową, ale nie można jej jednoznacznie określić

Intencją ustawodawcy było objęcie surowszym reżimem ochrony konsumenckiej, wynikającym z rozdziału 5 ustawy o prawach konsumenta wyłącznie umowy ubezpieczenia (względnie umowy gwarancji ubezpieczeniowej), a nie każdej umowy, która w jakimś sensie odnosi się do stosunku ubezpieczenia.

szą (np. umowy rachunku bankowego, umowy kredytu, umowy pożyczki, umowy lokaty). W związku z powyższym posłużyć się zbiorczym określeniem „czynności bankowych” na oznaczenie różnych usług finansowych świadczonych na rzecz klientów jest uzasadnione. Z kolei na gruncie ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej spośród czynności ubezpieczeniowych można wyróżnić także czynności faktyczne i prawne takie jak kalkulacja składki ubezpieczeniowej, ocena ryzyka czy składane oświadczenie woli w sprawach roszczeń o wypłatę odszkodowania lub inne świadczenia należne z tytułu umów ubezpieczenia. Czynności te same w sobie nie stanowią odrębnych usług finansowych, natomiast pozostają w funkcjonalnym związku z zawieraniem i wykonywaniem umów ubezpieczenia lub umów gwarancji ubezpieczeniowych. Zasadniczo spośród czynności ubezpieczeniowych jedynymi usługami świadczonymi na rzecz klientów przez zakłady ubezpieczeń są świadczenie ochrony ubezpieczeniowej w ramach zawartych umów ubezpieczenia lub udzielanie gwarancji ubezpieczeniowych⁴⁶. Przy czym charakter

jako umowy ubezpieczenia z punktu widzenia konstrukcji prawnej⁴⁸. W praktyce wątpliwości kwalifikacyjne dotyczą między innymi odnoszenia umowy gwarancji ubezpieczeniowej do działalności ubez-

---

1) prawo do prowadzenia działalności akwizycyjnej na rzecz dobrowolnych funduszy emerytalnych, a także do pośredniczenia w zbywaniu i odkupywaniu jednostek uczestnictwa funduszy inwestycyjnych lub tytułów uczestnictwa funduszy zagranicznych oraz funduszy inwestycyjnych otwartych z siedzibą w państwach EOG; 2) możliwość pośredniczenia przy zawieraniu umów w ramach wykonywania czynności bankowych określonych w art. 5 ust. 1 i 2 Prawa Bankowego, 3) możliwość pośredniczenia w imieniu lub na rzecz instytucji finansowych, innych niż zakład ubezpieczeń, przy zawieraniu umów o zarządzanie pracowniczymi planami kapitałowymi. Dodatkowym uprawnieniem jest także możliwość świadczenia usług związanych z zabezpieczaniem dokumentów związanych z zawieraniem i wykonywaniem umów ubezpieczenia.

45 T.j. Dz.U. 2018, poz. 2187 ze zm.

46 Dodatkowe uprawnienia zakładów ubezpieczeń, niemieszczące się w kategorii czynności ubezpieczeniowych, obejmują:

47 R. Szostak, *Uwagi o charakterze prawnym gwarancji ubezpieczeniowej* (w:) B. Gnela (red.), *Ubezpieczenia gospodarcze. Wybrane zagadnienia prawne*, cz. 4: *Wybrane problemy działalności ubezpieczeniowej*, Warszawa 2011.

48 T. Nowak, *Rynek gwarancji ubezpieczeniowych w Polsce*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2011, nr 3, s. 100.

pieczeniowej⁴⁹, rozumianej jako udzielanie ochrony na wypadek ryzyka wystąpienia skutków zdarzeń losowych. Udzielenie gwarancji ubezpieczeniowej nie ma jednak takiego charakteru, w szczególności świadczenie zakładu ubezpieczeń z tytułu gwarancji ubezpieczeniowej nie zależy od zaistnienia jakiegokol-

powinny wybierać taką interpretację przepisów, która jest najbardziej przychylna dla prawa unijnego, tj. zapewnia prawu unijnemu możliwie największą skuteczność⁵². Jak wskazano wyżej, dyrektywa 2002/65 obejmuje swoim zakresem usługi o charakterze ubezpieczeniowym, a zatem tylko takie usługi, które

Umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową nie jest umową dotyczącą czynności ubezpieczeniowych ani żadną inną umową dotyczącą usług finansowych.

wiek wypadku ubezpieczeniowego⁵⁰. Z uwagi na ograniczone ramy niniejszego opracowania szczegółowe omówienie charakteru prawnego umowy gwarancji ubezpieczeniowej nie jest możliwe. Ponieważ gwarancja ubezpieczeniowa stanowi instrument powszechnie wykorzystywany w obrocie profesjonalnym, a jej znaczenie w obrocie konsumenckim jest raczej znikome, można argumentować, że nie jest ona objęta reżimem prawnym wynikającym z Ustawy o prawach konsumenta. Argumentacja ta ulega wzmocnieniu, gdy przyjrzymy się przepisom zawartym rozdziale 5 tej ustawy dotyczącym wykonania prawa do odstąpienia – przepisy te wprost operują pojęciem umowy ubezpieczenia zamiast szerszym pojęciem czynności ubezpieczeniowych.

Powyższe rozważania prowadzą do wniosku, że intencją ustawodawcy było objęcie surowszym reżimem ochrony konsumenckiej, wynikającym z rozdziału 5 ustawy o prawach konsumenta wyłącznie umowy ubezpieczenia (względnie umowy gwarancji ubezpieczeniowej), a nie każdej umowy, która w jakimś sensie odnosi się do stosunku ubezpieczenia. Warto przy tym odwołać się do zasady prounijnej wykładni prawa krajowego (*conforming interpretation*)⁵¹, zgod-

mogą świadczyć zakłady ubezpieczeń. Tymi usługami są umowy ubezpieczenia oraz umowy gwarancji ubezpieczeniowych. Nakaz dokonywania prounijnej wykładni prawa krajowego przemawia za tym, aby w tym samym duchu interpretować przepisy ustawy o prawach konsumenta.

Podsumowując, umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową nie jest umową dotyczącą czynności ubezpieczeniowych ani żadną inną umową dotyczącą usług finansowych. Tym samym nie podlega ona przepisom rozdziału 5 ustawy o prawach konsumenta. Nie oznacza to jednak, że ubezpieczony, który zawarł umowę o objęcie ochroną ubezpieczeniową na odległość, nie korzysta z ochrony konsumenckiej. Ochrona ta przysługuje mu na podstawie ogólnych przepisów Ustawy o prawach konsumenta zawartych w rozdziale 3 oraz 4 tej ustawy⁵³. Niemniej trzeba zauważyć, że między przepisami rozdziału 4 (który dotyczy prawa do odstąpienia na zasadach ogólnych) a rozdziału 5 ustawy o prawach konsumenta zachodzą istotne różnice dotyczące standardu ochrony konsumenckiej. Różnice te

49 R. Szostak, *Uwagi o charakterze prawnym gwarancji ubezpieczeniowej*, dz. cyt.

50 Tamże.

51 L. Morawski, *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2006, s. 127 i n.

52 Zob. T. Koncewicz, *Sędziowski obowiązek interpretacji prawa krajowego w zgodzie z prawem wspólnotowym*, „Przeegląd Sądowy” 2000, nr 6; Rola ETS w procesie interpretacji prawa wspólnotowego i prawa krajowego państw członkowskich (w:) L. Morawski (red.), *Wykładnia prawa i inne problemy filozofii prawa*, Toruń 2005.

53 Podobny wniosek wysuwa M. Gumularz, *Umowa ubezpieczenia na cudzy rachunek...*, dz. cyt., s. 15.

sprowadzają się przede wszystkim do długości terminu do wykonania prawa do odstąpienia od umowy. W przypadku umowy ubezpieczenia termin ten wynosi 30 dni, a w przypadku pozostałych umów 14 dni. Istotny jest także moment, od którego rozpoczyna się bieg tego terminu. Jeżeli chodzi o umowy dotyczące świadczenia usług o charakterze niefinansowym, bieg tego terminu liczony jest od dnia zawarcia umowy. Natomiast w przypadku umów ubezpieczenia ustawa o prawach konsumenta wiąże początek biegu 30-dniowego terminu do wykonania prawa do odstąpienia od umowy ubezpieczenia albo z momentem zawarcia umowy, albo z momentem potwierdzenia wymaganych informacji przedkontraktowych na piśmie lub innym noś-

nie postępowania przed Prezesem UOKiK w części odnoszącej się do komentowanego zarzutu powinno skutkować wydaniem decyzji umarzającej.

4. Wpływ odstąpienia na umowę ubezpieczenia

Mimo że umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową jest stosunkiem prawnym odrębnym od umowy ubezpieczenia, jest ona z nim funkcjonalnie powiązana⁵⁵. Mając na uwadze, że ubezpieczonym przysługuje prawo do odstąpienia od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową zawartej na odległość na podstawie przepisów ogólnych, nie jest jasne, jaki skutek wywiera wykonanie tego prawa na istniejący stosunek ubez-

Powstaje pytanie, czy zakończenie umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową spowoduje jednocześnie wygaśnięcie ochrony ubezpieczeniowej.

niku, w zależności od tego, który termin jest późniejszy⁵⁴. Niemalże „lustrzane” rozwiązania przewidywała ustawa o ochronie niektórych praw konsumentów.

Odnosząc powyższe uwagi do omawianej decyzji, należy zauważyć, że uznanie umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową za umowę dotyczącą usług o charakterze niefinansowym (do której stosuje się ogólne przepisy ustawy o prawach konsumenta) skutkowałoby tym, że Prezes UOKiK nie mógłby wydać decyzji stwierdzającej naruszenie przez bank zbiorowych interesów konsumentów wskutek nieuznawania prawa ubezpieczonych (klientów banku) do odstąpienia od umowy dotyczącej ubezpieczenia zawartej na odległość w terminie 30 dni od zawarcia umowy lub od dnia potwierdzenia informacji przedkontraktowych. W związku z powyższym wydaje się, że zakończe-

pieczeniowy. W szczególności powstaje pytanie, czy zakończenie umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową spowoduje jednocześnie wygaśnięcie ochrony ubezpieczeniowej. Prezes UOKiK w żaden sposób nie odniósł się do tej kwestii w komentowanej decyzji, a nie jest ona wcale oczywista.

Ustawa o prawach konsumenta zawiera regulację dotyczącą tzw. umów pakietowych, której istota polega na związaniu (uzależnieniu) losów dwóch umów konsumenckich. Przy czym w porównaniu do ustawy o ochronie niektórych praw konsumenta takie rozwiązanie funkcjonuje zarówno w odniesieniu do umów dotyczących usług finansowych, jak i pozostałych umów⁵⁶.

54 Informacje przedkontraktowe obejmują m.in. dane identyfikujące przedsiębiorcę i dotyczące sposobu komunikowania się z nim, istotne właściwości świadczeń obu stron i dodatkowe koszty ponoszone przez konsumenta, prawo do odstąpienia, sposób składania reklamacji.

55 M. Gumularz, *Umowa ubezpieczenia na cudzy rachunek...*, dz. cyt., s. 15.

56 Trzeba uściślić, że art. 13 ust. 2 ustawy o ochronie niektórych praw konsumentów przewidywał podobne rozwiązanie, choć jego zakres był ograniczony jedynie do umów kredytu lub pożyczki, z których środki miały być przeznaczone na spełnienie przez konsumenta jego świadczenia na rzecz

Komentowane regulacje określają wpływ odstąpienia przez konsumenta od umowy głównej na umowy dodatkowe. Jeżeli konsument wykonuje uprawnienie do odstąpienia od jednej z tych umów (umowy głównej), z mocy prawa wygasa zobowiązanie wynikające także z drugiej umowy⁵⁷. Przy czym rozszerzona skuteczność odstąpienia obejmuje wyłącznie umowy dodatkowe pozostające w związku z umową główną⁵⁸. Nie dotyczy ona sytuacji odwrotnej – odstąpienie od umowy dodatkowej nie spowoduje wygaśnięcia powiązanej z nią umowy głównej⁵⁹. Uzasadnieniem wprowadzenia takiej zależności jest założenie, że gospodarczy cel umów powiązanych może zostać osiągnięty jedynie w razie wykonania obu umów, a utrzymanie skuteczności tylko jednej z nich byłoby niekorzystne dla interesów gospodarczych konsumenta, który musiałby wykonać swoje zobowiązanie z tej umowy, będąc jednocześnie pozbawionym świadczenia z umowy powiązanej⁶⁰. W związku z czym umożliwia się konsumentowi zniweczenie skutków całej transakcji, niezależnie od liczby i układu podmiotowego powiązanych umów, które składają się na tę transakcję⁶¹.

Ponieważ, jak wykazano wyżej, umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową nie jest umową dotyczącą świadczenia usług finansowych, dalsze rozważania zostaną ograniczone do regulacji dotyczącej umów o charakterze niefinansowym, którą zawiera art. 37 ust. 1 Ustawy o prawach konsumenta. Stosownie do art. 37 ust. 1 Ustawy o prawach konsumenta: „w chwili odstąpienia przez konsumenta od umowy zawartej na odległość lub poza lokalem przedsiębiorstwa wygasają powiązane z nią umowy dodatkowe zawarte przez

przedsiębiorcy. Z kolei rozwiązanie funkcjonujące w ustawie o prawach konsumenta odnosi się do wszelkich umów dodatkowych, które są powiązane z umową główną zawartą na odległość lub poza lokalem przedsiębiorstwa.

57 E. Rutkowska-Tomaszewska (w:) M. Namysłowska, D. Lubasz (red.), *Ustawa o prawach konsumenta. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 355.

58 D. Lubasz (w:) M. Namysłowska, D. Lubasz (red.), *Ustawa o prawach konsumenta...*, dz. cyt., Komentarz do art. 37.

59 Tamże.

60 E. Rutkowska-Tomaszewska (w:) M. Namysłowska, D. Lubasz (red.), *Ustawa o prawach konsumenta, dz. cyt.*, s. 355.

61 Tamże.

konsumenta, jeżeli na ich podstawie świadczenie jest spełniane przez przedsiębiorcę lub osobę trzecią na podstawie porozumienia z przedsiębiorcą”. Z powyższej regulacji wynika, że wygaśnięcie umów dodatkowych powiązanych z umową główną zawartą na odległość lub poza lokalem przedsiębiorstwa wymaga kumulatywnego spełnienia trzech przesłanek: 1) konsument odstępuje od umowy głównej, 2) umowa, której wygaśnięcie jest oceniane, jest umową dodatkową powiązaną z umową główną, 3) na podstawie umowy dodatkowej przedsiębiorca lub osoba trzecia z uwagi na porozumienie z przedsiębiorcą spełniała świadczenie na rzecz konsumenta⁶². W świetle powyższych przesłanek można mieć wątpliwości, czy powyższa regulacja znajdzie zastosowanie w interesującym nas przypadku.

Po pierwsze, w doktrynie twierdzi się, że umową dodatkową jest każda umowa, która nie ma gospodarczego znaczenia bez trwania umowy głównej⁶³. Innymi słowy, o tym, że umowy pozostają ze sobą w związku uzasadniającym zastosowanie przepisu art. 37 ust. 1 ustawy o prawach konsumenta, decyduje brak samodzielności świadczenia wynikającego z umowy dodatkowej⁶⁴. Mając na uwadze powyższe, trudno uznać umowę ubezpieczenia za umowę dodatkową, którą cechuje stosunek podrzędności wobec umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową. Zawarcie (istnienie) umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową nie warunkuje odpowiedzialności ubezpieczyciela z tytułu umowy ubezpieczenia zawartej na cudzy rachunek (o ile co innego nie wynika z samej treści umowy ubezpieczenia). Innymi słowy, przepisy prawa nie uzależniają powstania ani bytu stosunku ubezpieczenia od uprzedniego zawarcia (istnienia) umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową.

Po drugie, w analizowanej sytuacji nie dochodzi do zawarcia kolejnej umowy z udziałem konsumenta. Jak wcześniej wskazano, choć stosunek ubezpieczeniowy między zakładem ubezpieczeń a ubezpieczonym

62 D. Lubasz (w:) M. Namysłowska, D. Lubasz (red.), *Ustawa o prawach konsumenta, dz. cyt.*, Komentarz do art. 37.

63 Tamże.

64 A. Kołodziej, E. Rutkowska-Tomaszewska, *Ustawa o ochronie niektórych praw konsumentów oraz odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny. Komentarz*, Warszawa 2012, Komentarz do art. 12, pkt 2.

konsumentem ma swoje źródło w umowie ubezpieczenia zawartej przez ubezpieczającego – ubezpieczony nie jest stroną tej umowy, lecz wyłącznie jej beneficjentem⁶⁵.

Po trzecie, nie sposób argumentować, że utrzymanie skuteczności tylko jednej z umów powiązanych (w tym przypadku stosunku prawnego ubezpieczenia) byłoby niekorzystne dla interesów gospodarczych

nięcie stosunku prawnego wynikającego z umowy ubezpieczenia – wykonanie przez ubezpieczonego prawa do odstąpienia od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową pozostaje bez wpływu na stosunek prawny ubezpieczenia⁶⁶.

Odrębnie należy rozważyć przypadek, w którym to umowa ubezpieczenia grupowego przewiduje ustanie stosunku ubezpieczeniowego względem ubezpieczo-

Wobec braku innych regulacji, które przewidywałyby, że upadek umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową pociąga za sobą wygaśnięcie stosunku prawnego wynikającego z umowy ubezpieczenia, wykonanie przez ubezpieczonego prawa do odstąpienia od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową pozostaje bez wpływu na stosunek prawny ubezpieczenia.

konsumenta. Wydaje się, że w analizowanym przypadku odstąpienie od umowy dotyczącej ochrony ubezpieczeniowej miałyby wyłącznie ten skutek, że ubezpieczony nie byłby zobowiązany do pokrywania kosztów składki ubezpieczeniowej. Koszt ten na mocy art. 808 § 2 Kodeksu cywilnego musiałby zostać uiszczony przez ubezpieczającego. Jednocześnie ubezpieczony w dalszym ciągu korzystałby z ochrony ubezpieczeniowej.

W związku z powyższym w mojej ocenie regulacja art. 37 ust. 1 ustawy o ochronie praw konsumenta nie znajduje zastosowania w rozpatrywanym przypadku. Tym samym wobec braku innych regulacji, które przewidywałyby, że upadek umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową pociąga za sobą wygaś-

niego, który odstąpił od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową zawartej na odległość (warunek rozwiązujący). Polski ustawodawca przyjął generalną zasadę dopuszczalności warunków zawieszających i rozwiązujących we wszystkich czynnościach prawnych⁶⁷. Stanowi o tym art. 89 Kodeksu cywilnego.

66 Mając na uwadze fakt, że w tej sytuacji ubezpieczony nie ponosiłby ekonomicznego ciężaru składki ubezpieczeniowej (do czego się zobowiązał w zamian za objęcie ochroną ubezpieczeniową), a w dalszym ciągu byłby beneficjentem ochrony ubezpieczeniowej – nie jest wykluczone, że w pewnych szczególnych stanach faktycznych występujących na gruncie indywidualnych umów ubezpieczenia zawieranych na cudzy rachunek, wykonanie prawa do odstąpienia od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową zawartej na odległość mogłoby zostać zakwalifikowane jako nadużycie prawa podmiotowego, o którym mowa w art. 5 Kodeksu cywilnego.

67 Z. Radwański, A. Olejniczak (red.), *System prawa prywatnego*, t. 2: *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2019, s. 350.

65 Można jednak przedstawić kontrargument, że drogą analogii da się rozciągnąć zastosowanie tego przepisu na sytuację powstawania prawnego stosunku ubezpieczenia między ubezpieczonym a zakładem ubezpieczeń.

Reguła ta podlega pewnym ograniczeniom, które odwołują się z jednej strony do „wyjątków w ustawie przewidzianych”, a z drugiej strony do „wynikających z właściwości czynności prawnej”⁶⁸.

Zastrzeżenie warunku rozwiązującego w umowie ubezpieczenia grupowego, którego ziszczenie powodowałoby ustanie prawnego stosunku ubezpieczenia w sytuacji wykonania przez ubezpieczonego prawa do odstąpienia od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową, wydaje się dopuszczalnym rozwiązaniem na

Szczegółowe odniesienie się do tej kwestii oraz ocena takiej klauzuli pod kątem przepisów dotyczących niedozwolonych postanowień umownych wymagałaby analizy konkretnego postanowienia. Niemniej warto odnotować, że pośród klauzul szarych, które wymienia art. 385³ Kodeksu cywilnego⁷⁰, znalazło się postanowienie odnoszące się do transakcji wiązanych, które uzależnia zawarcie, treść lub wykonanie umowy od zawarcia innej umowy, niemającej bezpośredniego związku z umową zawierającą oceniane postanowienie.

Zastrzeżenie warunku rozwiązującego w umowie ubezpieczenia grupowego, którego ziszczenie powodowałoby ustanie prawnego stosunku ubezpieczenia w sytuacji wykonania przez ubezpieczonego prawa do odstąpienia od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową, wydaje się dopuszczalnym rozwiązaniem.

gruncie obecnie obowiązujących przepisów prawa. Na ogół również najnowsze orzecznictwo nie odmawia waloru warunku w rozumieniu art. 89 Kodeksu cywilnego warunkom charakterze potestatywnym, które uzależniają powstanie lub ustanie skutków czynności prawnej wyłącznie od woli stron⁶⁹. Pojawia się jednak wątpliwość, czy wprowadzenie takiego postanowienia do umowy ubezpieczenia grupowego nie jest obciążone ryzykiem abuzywności (należy pamiętać o regulacji wynikającej z art. art. 808 par. 5 Kodeksu cywilnego, która nakazuje odpowiednio stosować przepisy dotyczące niedozwolonych postanowień umownych do ubezpieczonych osób fizycznych, na których rachunek zawarto umowę ubezpieczenia).

Wydaje się jednak, że nie znajduje ono zastosowania w analizowanym przypadku, w szczególności biorąc pod uwagę fakt, że umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową jest bezpośrednio związana z umową ubezpieczenia.

Zastrzeżenie warunku rozwiązującego w umowie ubezpieczenia grupowego o wskazanej wyżej treści miałyby ten skutek, że z chwilą odstąpienia od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową dochodziłoby do wygaśnięcia stosunku ubezpieczeniowego (ochrony ubezpieczeniowej) między zakładem ubezpieczeń oraz ubezpieczonym. Natomiast spełnienie takiego warunku nie miałyby znaczenia dla bytu samej umowy

68 Tamże.

69 Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 22 marca 2003 r., sygn. III CZP 85/12, OSNC 2013/11/132, LEX nr 1360269.

70 Powołany przepis stanowi normę interpretacyjną, która ma zastosowanie jedynie w razie wątpliwości, a z klauzulami określonymi w art 385³ Kodeksu cywilnego nie łączy się żadne domniemanie abuzywności.

ubezpieczenia grupowego. Jest tak po pierwsze dlatego, że za *differentia specifica* umowy ubezpieczenia grupowego uznaje się objęcie ochroną wielu osób⁷¹, a także rotacyjność osób objętych ochroną ubezpieczeniową (w trakcie trwania umowy ubezpieczenia grupowego istnieje możliwość zmiany kręgu osób ubezpieczonych poprzez obejmowanie ochroną nowych osób i wygaśnięciu ochrony w stosunku do innych)⁷². Po drugie, jak wskazano wyżej – zawarcie umowy ubezpieczenia grupowego powoduje powstanie wielu stosunków prawnych łączących z osobna każdego z ubezpieczonych z ubezpieczycielem (za tą koncepcją opowiada się W.W. Mogilski⁷³), a zatem ziszczenie się komentowanego warunku rozwiązującego rzutowałoby jedynie na stosunek prawny, jaki nawiązał się między zakładem ubezpieczeń a ubezpieczonym korzystającym z tego prawa. Innymi słowy, złożenie przez ubezpieczonego oświadczenia woli o odstąpieniu od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową zawartej na odległość, skutkujące ziszczeniem się warunku rozwiązującego, nie wpływa na prawa i obowiązki stron umowy oraz pozostałych ubezpieczonych w umowie ubezpieczenia grupowego.

Inaczej jednak należałoby ocenić tę sytuację w odniesieniu do indywidualnej umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek zawartej na rzecz konkretnego ubezpieczonego, w której zastrzeżono taki warunek rozwiązujący. Należy bowiem zauważyć, że ziszczenie się takiego warunku byłoby równoznaczne z unicestwieniem przedmiotu ubezpieczenia, który stanowi *essentia negotii* umowy ubezpieczenia. W tym przypadku dalszy byt umowy ubezpieczenia zostałby podważony – gdy nie istnieje przedmiot ubezpieczenia lub istnieje, ale ubezpieczający nie posiada związanego z jego ochroną interesu, to wówczas umowa ubezpieczenia jest nieważna⁷⁴.

71 M. Serwach, J. Kliszcz, *Grupowe ubezpieczenia na życie w świetle prawa, doktryny i praktyki ubezpieczeniowej*, „Prawo Asekuracyjne” 2010, t. 2, s. 33 oraz wskazana tam literatura.

72 M. Szczepańska, *Ubezpieczenia na życie. Aspekty prawne*, Warszawa 2008, s. 29.

73 W.W. Mogilski, *Ubezpieczenia grupowe w kontekście regulacji prawnej*, dz. cyt., s. 64–65.

74 E. Kowalewski, *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz–Toruń 2006, s. 246.

5. Orzeczenie SOKiK

Jak zostało zasygnalizowane, rozpatrywaną sprawą zajmował się również SOKiK. Sąd w wyroku z dnia 18 maja 2018 r., sygn. akt XVII AmA 4/15 oddalił odwołanie banku, jednocześnie obniżył nałożoną na bank karę pieniężną oraz zniósł koszty postępowania między stronami. Co istotne, w rozpoznawanej sprawie SOKiK doszedł do wniosku, że nie mamy do czynienia z umową ubezpieczenia zawartą na cudzy rachunek, o której mowa w art. 808 § 1 Kodeksu cywilnego (taką kwalifikację prawną przyjął Prezes UOKiK). SOKiK uznał natomiast, że bank występował jako pośrednik przy zawarciu umowy ubezpieczenia, której stronami byli poszczególni klienci banku i zakład ubezpieczeń. Przyjęcie takiej kwalifikacji skutkuje m.in. tym, że:

- do zawarcia umowy ubezpieczenia dochodziło bezpośrednio pomiędzy zakładem ubezpieczeń a klientem banku (klient był stroną umowy ubezpieczenia);
- między klientem banku a bankiem nie nawiązywał się odrębny stosunek prawny, a zatem nie dochodziło do zawarcia umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową. Rola banku w transakcji sprowadzała się jedynie do pośredniczenia przy zawarciu umowy ubezpieczenia.

Co do zasady należy zgodzić się ze stanowiskiem SOKiK, że kwalifikacja prawna konkretnej umowy, jako umowy ubezpieczenia na cudzy rachunek, musi uwzględniać całokształt jej postanowień i rzeczywisty obraz relacji między stronami oraz osobami mającymi uzyskać w ramach tej umowy ochronę ubezpieczeniową, bez względu na stosowane w umowie nazewnictwo, w tym sposób określenia stron⁷⁵. Nie sposób jednak zgodzić się z twierdzeniem, że tylko takie umowy ubezpieczenia, w których wyłącznie ubezpieczający odpowiada za zapłatę składki, wypełniają hipotezę art. 808 § 1 Kodeksu cywilnego. Po pierwsze fakt, iż pomiędzy ubezpieczonym oraz ubezpieczającym doszło do zawarcia umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową nie oznacza, że zakładowi ubezpieczeń przysługuje roszczenie do ubezpieczonego o zapłatę składki ubez-

75 Tak również Sąd Najwyższy w Wyroku z 12 stycznia 2018 roku, II CSK 222/17, LEX nr 2446838; Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 8 stycznia 2015 r., I ACa 762/14, LEX nr 1649332.

pieczeniowej. Raczej należałoby przyjąć, że płacenie składki przez ubezpieczonego jest wykonywaniem przyjętego przez niego zobowiązania do zwolnienia ubezpieczającego z obowiązku świadczenia (art. 392 Kodeksu cywilnego)⁷⁶. Nie powoduje to jednak powstania roszczenia zakładu ubezpieczeń o zapłatę składki wobec ubezpieczonego (takie roszczenie powstaje wyłącznie po stronie banku i wynika z przyjętego na siebie zobowiązania ubezpieczonego). Należy zauważyć, że dłużnikiem ubezpieczyciela z tytułu składki ubezpieczeniowej zawsze pozostaje ubezpieczający. Po drugie, art. 18 ust. 1 Ustawy o działalności ubezpieczeniowej i reasekuracyjnej wprost dopuszcza możliwość zobowiązania się ubezpieczonego wobec ubezpieczającego do ponoszenia kosztów składki ubezpieczeniowej.

Ponadto SOKiK stanął na stanowisku, że to na banku ciążyły obowiązki informacyjne określone w ustawie o ochronie niektórych praw konsumentów, w tym obowiązków dotyczący informowania konsumentów o prawie do odstąpienia. Wydaje się jednak, że ustalenie przez SOKiK, że bank występował w transakcji ubezpieczeniowej jako pośrednik ubezpieczeniowy, powinno skutkować zupełnie innym rozstrzygnięciem. Należy bowiem zauważyć, że zarówno ustawa o ochronie niektórych praw konsumentów, jak i ustawa o prawach konsumenta stosuje się do przedsiębiorców, będących dostawcami usług finansowych. Zgodnie z dyrektywą 2002/65 „umowa zawierana na odległość” oznacza każdą umowę dotyczącą usług finansowych zawartą pomiędzy dostawcą a konsumentem w ramach zorganizowanej sprzedaży na odległość lub systemu świadczenia usług prowadzonego przez dostawcę, który do celów umowy korzysta wyłącznie z jednego lub kilku środków porozumiewania się na odległość wyłącznie z chwilą zawarcia umowy. W tym kontekście należy zauważyć, że bank działający jako pośrednik ubezpieczeniowy nie jest dostawcą usługi finansowej, ponieważ działa w imieniu i na rzecz zakładu ubezpieczeń, który jest tym dostawcą. W związku z powyższym w analizowanym stanie faktycznym to zakład ubezpieczeń jest kontrahentem konsumenta i to na nim spoczywały obowiązki informacyjne wynikające z ustawy o ochronie niektórych praw konsumentów dotyczące odstąpienia od

umowy ubezpieczenia. Bank – działając w charakterze pośrednika – mógł jedynie wykonywać te obowiązki w imieniu zakładu ubezpieczeń⁷⁷, sam natomiast nie był podmiotem odpowiedzialnym za ich realizację. W związku z powyższym wydaje się, że prawidłowym rozstrzygnięciem SOKiK przy tak dokonanych ustaleniach byłoby uchylenie decyzji Prezesa UOKiK.

6. Podsumowanie

Przechodząc do podsumowania powyższych rozważań, należy stwierdzić, że:

Umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową nie jest kategorią jednolitą – w praktyce może występować wiele wariantów tego stosunku prawnego⁷⁸. Niemniej nie można uznać umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową za umowę dotyczącą usług finansowych (czynności ubezpieczeniowych) w rozumieniu dyrektywy 2002/65 oraz ustawy o prawach konsumenta. Za takim wnioskiem przemawiają m.in. względy wykładni systemowej, w tym zasada prounijnej wykładni prawa. W związku z tym umowa o objęcie ochroną ubezpieczeniową zawarta na odległość nie podlega przepisom rozdziału 5 ustawy o prawach konsumenta. Nie oznacza to jednak, że ubezpieczony, który zawarł taką umowę, nie korzysta z ochrony. Ochrona ta przysługuje mu na podstawie ogólnych przepisów ustawy o prawach konsumenta zawartych w rozdziale 3 oraz 4 tej ustawy.

Powyższe uwagi prowadzą do wniosku, że omawiana decyzja Prezesa UOKiK była wadliwa w zakresie, w jakim Prezes UOKiK uznał, że bank dopuścił się naruszenia zbiorowych interesów konsumentów wskutek nieuznawania prawa ubezpieczonych (klientów banku) do odstąpienia od umowy dotyczącej ubezpieczenia zawartej na odległość w terminie 30

77 Teza ta ulega dodatkowemu wzmocnieniu, gdy odczyta się ją w kontekście zasad dotyczących sprawowania nadzoru zakładu ubezpieczeń nad agentami ubezpieczeniowymi. Zgodnie z art. ustawy z dnia 15 grudnia 2017 roku o dystrybucji ubezpieczeń, t.j. Dz.U. 2018, poz. 2210 (analogiczne rozwiązanie zawierała poprzednio obowiązująca Ustawa z dnia 22 maja 2003 roku o pośrednictwie ubezpieczeniowym, t.j. Dz.U. 2016, poz. 2077), nadzór nad działalnością agenta ubezpieczeniowego sprawuje zakład ubezpieczeń, na rzecz którego działa agent.

78 M. Krajewski, *Umowa ubezpieczenia...*, dz. cyt., Komentarz do art. 808 Kodeksu cywilnego.

76 M. Orlicki, *Założenia reformy regulacji prawnej...*, dz. cyt., s. 6.

dni od zawarcia umowy lub potwierdzenia informacji przedkontraktowych. Zakończenie postępowania przed Prezesem UOKiK co do komentowanego zarzutu powinno skutkować wydaniem decyzji umarzającej.

Wobec braku stosownej regulacji, która przewidywałaby, że upadek umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową zawartej na odległość pociąga za sobą wygaśnięcie stosunku prawnego wynikającego z umowy ubezpieczenia – wykonanie przez ubezpieczonego prawa do odstąpienia od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową pozostaje bez wpływu na prawny stosunek ubezpieczenia. W kontekście zaprezentowanych wyżej konkluzji można by rozważyć uregulowanie kwestii umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową, w tym jej wpływu na stosunek ubezpieczenia wynikający z umowy ubezpieczenia zawartej na cudzy rachunek, np. przez wprowadzenie normy interpretacyjnej, która stanowiłaby, że w razie wątpliwości zakończenie umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową skutkuje wygaśnięciem ochrony ubezpieczeniowej wobec ubezpieczonego, który skorzystał z tego prawa. Powyższa norma mogłaby mieć charakter uniwersalny w tym sensie, że znajdowałaby zastosowanie także do umów innych niż te zawarte na odległość.

Dopuszczalnym rozwiązaniem wydaje się zastrzeżenie warunku rozwiązującego w umowie ubezpieczenia grupowego, przewidującego, że wykonanie powyższego prawa do odstąpienia od umowy powodowałoby ustanie prawnego stosunku ubezpieczenia. Ziszczenie się powyższego warunku miałyby ten skutek, że z chwilą odstąpienia od umowy o objęcie ochroną ubezpieczeniową dochodziłoby do wygaśnięcia stosunku ubezpieczeniowego (ochrony ubezpieczeniowej) między zakładem ubezpieczeń oraz ubezpieczonym. Co istotne, spełnienie komentowanego warunku nie miałyby znaczenia dla bytu samej umowy ubezpieczenia grupowego. Z uwagi na wielość osób objętych ochroną ubezpieczeniową nie mamy w takim przypadku do czynienia z unicestwieniem przedmiotu ubezpieczenia.

Bibliografia

Czech T., *Prawa konsumenta. Komentarz*, Warszawa 2017.

Fras M., O dwóch typach umowy ubezpieczenia grupowego, „Prawo Asekuracyjne” 2016, nr 3.

Fras M., *Umowa ubezpieczenia grupowego. Aspekty prawne*, Warszawa 2015.

Gumularz M., *Umowa ubezpieczenia na cudzy rachunek – pozycja prawna konsumenta (ubezpieczonego)*, „Radca Prawny” 2013, nr 138.

Kaczmarek-Templin B., Stec P., Szostek D. (red.), *Ustawa o prawach konsumenta. Kodeks cywilny (wyciąg). Komentarz*, Warszawa 2014.

Kołodziej A., Rutkowska-Tomaszewska E., *Ustawa o ochronie niektórych praw konsumentów oraz odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny. Komentarz*, Warszawa 2012.

Koncewicz T., *Sędziowski obowiązek interpretacji prawa krajowego w zgodzie z prawem wspólnotowym*, „Przegląd Sądowy” 2000, t. 6.

Kowalewski E., *Prawo ubezpieczeń gospodarczych*, Bydgoszcz-Toruń 2006.

Krajewski M., *Umowa ubezpieczenia. Art. 805–834 KC. Komentarz*, Warszawa 2016.

Kubiak A.M., *Umowa ubezpieczenia na rzecz osoby trzeciej i na cudzy rachunek*, Bydgoszcz 2008.

Loos M., *Rights of withdrawal (w:) G. Howells, R. Schulze (red.), Modernising and harmonising consumer contract law*, München 2009.

Lubasz D. (w:) M. Namysłowska, D. Lubasz (red.), *Ustawa o prawach konsumenta. Komentarz*, Warszawa 2015.

Łętowska E., *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2004.

Łętowska E., *Ochrona niektórych praw konsumenta*, Warszawa 2001.

Mogilski W.W., *Ubezpieczenia grupowe w kontekście regulacji prawnej (w:) E. Kowalewskie (red.), Ubezpieczenia grupowe na życie a prawo zamówień publicznych*, Toruń 2010.

Morawski L., *Zasady wykładni prawa*, Toruń 2006.

Nowak T., *Rynek gwarancji ubezpieczeniowych w Polsce*, „Wiadomości Ubezpieczeniowe” 2011, nr 3.

Orlicki M., *Pozycja prawna banku w ubezpieczeniach bancassurance*, „Prawo Asekuracyjne” 2008, nr 2.

Orlicki M., *Założenia reformy regulacji prawnej ubezpieczeń na cudzy rachunek i ubezpieczeń służących zabezpieczeniu wiarygodności*, „Prawo Asekuracyjne” 2013, nr 1.

Podstawowe problemy bancassurance w Polsce. Raport Rzecznika Ubezpieczonych z dnia 13 grudnia 2007 r., https://rf.gov.pl/files/108__40__Raport_bancassurance.pdf (dostęp 13.11.2019).

Radwański Z., Olejniczak A. (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 2: *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2019.

Radwański Z., *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 2004.

Radwański Z., *Teoria umów*, Warszawa 1997.

- Riesenhuber K., *Europaeisches Vertragsrecht*, Berlin 2003.
- Rola ETS w procesie interpretacji prawa wspólnotowego i prawa krajowego państw członkowskich (w:) L. Morawski (red.), *Wykładnia prawa i inne problemy filozofii prawa*, Toruń 2005.
- Rutkowska-Tomaszewska E. (w:) (red.) *Ustawa o prawach konsumenta*. Komentarz, Warszawa 2015.
- Schulze R., Morgan J., *The right of withdrawal* (w:) G. Dannemann, S. Vogenhauer (red.), *The common European sales law in context. Interactions with English and German law*, Oxford 2013.
- Serwach M., Kliszcz J., *Grupowe ubezpieczenia na życie w świetle prawa, doktryny i praktyki ubezpieczeniowej*, „Prawo Asekuracyjne” 2010, t. 2.
- Szczepańska M., *Ubezpieczenia na życie. Aspekty prawne*, Warszawa 2008.
- Szczepańska M., *Ubezpieczenia na życie. Aspekty prawne*, Warszawa 2008.
- Szczepańska M., *Uwagi dotyczące charakteru stosunku łączącego ubezpieczającego z ubezpieczonymi w ubezpieczeniu grupowym* (w:) E. Bagińska i in. (red.), *O dobre prawo dla ubezpieczeń*. Księga jubileuszowa Profesora Eugeniusza Kowalewskiego, Toruń 2019.
- Szostak R., *Uwagi o charakterze prawnym gwarancji ubezpieczeniowej* (w:) B. Gnela (red.), *Ubezpieczenia gospodarcze. Wybrane zagadnienia prawne, cz. 4: Wybrane problemy działalności ubezpieczeniowej*, Warszawa 2011.
- Tracz G., *Sposoby jednostronnej rezygnacji z zobowiązań umownych*, Warszawa 2007.
- Wąsiewicz A., *Umowa ubezpieczenia i jej charakter prawny* (w:) A. Wąsiewicz (red.), *Ubezpieczenia w gospodarce rynkowej*, Toruń 1994.